

RUS VA O‘ZBEK TILLARIDA TIBBIY ATAMALARNI O‘ZLASHTIRISH VA KALKA QILISH: STRUKTUR-SEMANTIK JIHAT

Hamrayeva Mavlyuda Jurayevna

Buxoro davlat tibbiyot instituti O‘zbek tili va adabiyoti, Rus

va ingliz tillari kafedrası assistenti

xamrayeva.mavlyuda@bsmi.uz

Annotatsiya:

Mazkur maqolada rus va o‘zbek tillarida tibbiy atamalarning o‘zlashtirilishi va kalkalanishi masalalari struktur-semantik jihatdan tahlil qilinadi. Atamalarning shakllanish jarayoni, tarjima usullari hamda semantik mosligi yoritiladi. Shuningdek, ikki tilda tibbiy terminlarning qiyosiy tahlili orqali ularning fonetik, morfologik va semantik xususiyatlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: tibbiy atamalar, o‘zlashtirish, kalkalash, struktur-semantik, rus tili, o‘zbek tili, terminologiya.

Kirish

Tibbiy terminologiya har bir xalqning ilmiy va madaniy taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liq. Rus tilidan o‘zbek tiliga tibbiy atamalarni tarjima qilishda o‘zlashtirish va kalkalash usullari keng qo‘llaniladi. Ushbu jarayonlar lingvistik va semantik jihatdan tahlil qilinishi tilshunoslik uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Tibbiy atamalarni o‘zlashtirish

O‘zlashtirish — bu so‘zning asliy holatini saqlagan holda boshqa tilga o‘tishi. Rus tilidan o‘zbek tiliga ko‘plab tibbiy atamalar aynan shu yo‘l bilan kirib kelgan:

Гастрит – gastrit

Пневмония – pnevmoniya

Инфаркт – infarkt

Bu atamalar fonetik moslashuvdan o‘tgan bo‘lsa-da, ularning semantik mazmuni saqlanadi. O‘zlashtirilgan terminlar o‘zbek tilida ham aniq tibbiy tushunchalarni ifodalaydi.

Tibbiy atamalarni kalkalash

Kalka qilish — bu atamani tarkibiy qismlariga ajratib, har bir qismini tarjima qilish orqali yangi termin yaratishdir. **Masalan:**

Сердечная недостаточность – yurak yetishmovchiligi

Костный мозг – suyak iligi

Мочевой пузырь – siydik pufagi

Bu usulda tuzilgan atamalar o'zbek tilining ichki imkoniyatlaridan foydalangan holda semantik jihatdan izchil va aniq bo'ladi.

Struktur-semantik tahlil

Struktur jihatdan o'zlashtirilgan terminlar ko'pincha morfologik moslashuvga uchraydi, ammo semantik jihatdan o'zgarishsiz saqlanadi. Kalkalanishda esa morfologik struktura o'zbek tilining qoidalariga mos tarzda shakllanadi.

Masalan:

Инфекционное заболевание (rus.) – yuqumli kasallik (o'zb.)

Bu yerda “инфекционное” sifati “yuqumli” tarzida kalkalangan, “заболевание” esa “kasallik” sifatida tarjima qilingan.

Tibbiy terminlarning o'zbek tiliga kirib kelishi — bu ilmiy va lingvistik taraqqiyotning natijasidir. O'zlashgan va kalkalangan terminlar o'zbek tilini boyitadi, lekin bu jarayon me'yoriy va tizimli bo'lishi lozim. Kalkalash orqali milliy tilga yaqin atamalar yaratish nafaqat tibbiy adabiyotlarni, balki sog'liqni saqlash tizimidagi xalqaro hamkorlikni ham yengillashtiradi. Shu sababli, yangi tibbiy terminlarni milliy til asosida shakllantirishga e'tibor kuchaytirilishi kerak.

Tibbiy atamalar manbalari

Tibbiy terminlarning asosiy manbai – qadimgi yunon va lotin tillari. Bu atamalar ko'pincha xalqaro miqyosda ishlatiladi va o'zbek va rus tillariga ham shu asosda kirib kelgan.

Rus tilida: Atamalar ko'pincha lotin yoki yunon ildizlariga ega, lekin rus fonetikasi va morfologiyasiga moslashtirilgan. Masalan: гипертония, бронхит, кардиология.

O‘zbek tilida: Atamalar ba’zida bevosita tarjima qilinadi, ba’zida esa asliyatga yaqin holda transliteratsiya qilinadi. Masalan: gipertoniya, bronxit, kardiologiya.

O‘zlashtirish yo‘llari

a) Fonetik o‘zlashtirish

So‘zlar asliyatga yaqin talaffuz bilan qabul qilinadi:

Ruscha: инъекция

O‘zbekcha: in'eksiya

b) Semantik o‘zlashtirish (ma'noviy tarjima)

Tibbiy atama ma’nosi o‘zbek tilidagi ekvivalent bilan ifodalanadi:

Ruscha: воспаление легких

O‘zbekcha: o‘pka yallig‘lanishi (pnevmoniya)

c) Hamma tillarda bir xil ishlatiladigan atamalar

Bular tibbiyotning xalqaro terminlari bo‘lib, ko‘pchilik tillarda deyarli o‘zgarmasdan ishlatiladi:

Diabet, anemiya, virus, rentgen

Tibbiy tarjimada e’tiborli jihatlar

Aniqlik: Tibbiy atama noto‘g‘ri tarjima qilinsa, bu bemor salomatligiga ta’sir qilishi mumkin.

Standartlashtirish: Atamalarni yagona shaklda ishlatish muhim (normativ lug‘atlar asosida).

Mahalliyashtirish: Ba’zi holatlarda oddiy xalq tushunadigan shaklda ifodalash kerak.

Xulosa

Rus va o‘zbek tillarida tibbiy terminlarning o‘zlashtirilishi va kalkalanishi tilning boyishiga xizmat qiladi. O‘zlashtirish asosan xalqaro terminlarni qabul qilish orqali amalga oshirilsa, kalkalash o‘zbek tilining ichki imkoniyatlariga asoslanadi. Har ikki

International Conference on Economics, Finance, Banking and Management

Hosted online from Paris, France

Website: econfseries.com

24th April, 2025

usulning struktur-semantik jihatdan tahlili, tarjima jarayonida aniqlik va izchillikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Steffen Laaß. Kulturspezifische Lexik in zweisprachigen Wörterbüchern des Russischen. ISBN 978-3-640-14676-5 elektron variant:
- 2.Terminologia Anatomica / Xalqaro Anatomik Terminologiya / Xalqaro Anatomik Terminologiya . Nashriyot: „Tibbiyot“ nashriyoti (Tatariston), 2003 yil ISBN 3-13-114361-4, ISBN 5-225-04765-3 ISBN 978-3-13-114361-7, ISBN 978-5-225-04765-8